

IZR. TANÜGYI ÉRTESEITŐ

Felelős szerkesztő: CSAJÁGI BÉLA.

Megjelen minden hó 1-én. — Kiadja az „Orsz. magy. izr. tanító-egyesület. — Előfizetési ár: Nem tagok számára egész évre 2 frt. — Az egyesület tagjainak díjmentesen jár. — Az előfizetési pénzek és tagsági díjak **Tolnai J. Béla** egyesületi pénztárhoz (VII., Óvoda-utca 5. szám alá) küldendők. — Szerkesztői iroda: VII., Sip-utca 12. sz.

Tartalom: Szántó Eleázár: Irta Bánóczy József. — Jegyzőkönyv. — Vegyesek. — Szerkesztői üzenetek. — Meghívó.

SZÁNTÓ ELEÁZÁR.

1829—1893.

Egy hasznos pálya, egy szép élet nyert *Szántó Eleázár* halálával befejezést. Barátai igaz megilletődéssel gondolnak a friss hantra, mely annyi életkedvet és tervező erőt takar s bár kívánton kívánnák, vajh' itt járna még köztük vitatkozva, buzdítva, adomázva, mégis megvigasztalódnak a tudatban, hogy *Szántó Eleázár* életfolyama minden részében a bevégzett pálya harmonikus képét mutatja. A mi mindnyájunkkal közös: a szenvedéstől és csalódástól őt sem kimélhette meg végzete, de viszont a saját erkölcsi ereje és a sors kedvezése annyi sikert juttatott osztályrészeül, mennyivel ritkább halandó dicsekedhetik. Már kora ifjúságában önállóságra utalva, a saját maga nevelésével és művelésével érdemesül a pályára, melyen hova tovább tanító-társaira is adatott hatnia. Mint családfő gyermekeinek gyermekeit ringatta térdéin. Mint zsidó hazája legelső községének egyik megbecsült organumaként szolgálhatta felekezetét. Termékeny elméje még pár héttel ezelőtt egy hosszú nyúló élet biztos tudatában új meg új kezdeménynyel volt foglalatoss. S midőn a halál őt váratlanul kiszemelte áldozatul, a lázzal vívódó ott képzelte magát, hová egy egész munkás éven át vágyódott, messze távolban, havasok és fenyvesek alján s a halódó úgy érezte, mintha lelkének újuló rugékonyságával készülné újra élvezni családját, munkakörét és befolyását. Valóban, szép élet és kívánatos halál.

E pálya kezdeteit és emelkedését nem érintem. Csak delelő pontját mutatom be, a mikor ereje teljében fordul az egyesület felé, a mely benne most legnagyobb veszteségét gyászolja.

Midőn *Szántó Eleázár* 1869-ben a pesti izr. elemi iskola élére került, a negyven éves férfiú nemcsak a saját iskolája és tanítói érdekét karolja fel, hanem a felekezeti iskola és tanítóság ügyét is. Gyakorlati érzéke csakhamar felismerteti vele, hogy a két évvel azelőtt megalapított magy. izr. tanító-egyesületben mily hathatós támogatóra találhatnának a saját tagjai, s midőn 1871-ben a fiatal egyesület alelnöke lesz, legott kitünik, hogy *Szántó Eleázár* nemcsak

tanult és képzett ember, nemcsak buzgó és fáradhatatlan tisztviselő, hanem mind ennél több: igazi szervező tehetség volt. Ezt környezete is eleinte inkább érezte, mintsem elismerte, de rövid évek múltán közmeggyőződéssé vált, hogy a tanítóegylet épen *Szántó* e szervező tehetségének tartozik legtöbbször.

Valóban *Szántó* azonnal első fellépésekor megindította az egyesület gyökeres átalakulását. Az ügyvitel és tanácskozás nyelve eddig német volt: ő magyar nyelvet és magyar szellemet honosít meg. Azonnal hangoztatja, hogy a kölcsönzés és gyámolítás helyett az egylet nagyobb kedvezményt adjon tagjainak, hogy minél számosabban lépjenek kötelékébe. Javaslatba hozza végül egy imádságos könyv kiadását, a mivel a későbbi nagyszabású tankönyvkiadó tervezet elfogadása számára készítette elő az elméket.

Igazán széleskörűvé azonban azzal tette az egyesület hatását, hogy 1875-ben végre sikerült a tagokat szaklap kiadására rávennie. Már 1870-ben tett erre vonatkozólag indítványt, de csak elvi helyeslést tudott kinyerni. Most, hogy az ő eleven szelleme és vállalkozó kedve meghódította az egyletet és tagjait, megszületett az „*Értesítő*”. Mi sem dicséri jobban *Szántó* merész kezdeményezését, mint a nagy siker, melyet ő előre látott. Midőn megindult, az egyletnek 213 tagja volt, 1875-ben 124, a lap első éve végén, 1876: 139, 1892-ben 455. Rendes tagdíj volt 1875-ben 170, 1876-ban 564, 1892: 1823 frt. Pártolók tagdíja 1875: 140, 1876: 387, 1892: 592 frt. Értékpapírok kamata volt 1875: 293, 1876: 590, 1892: 1151 frt. A könyvkiadás tiszta jövedelme pedig egymagában tett 1892-ben 1909 frtot.

E sikert nem a lap egymagában vívta ki, hanem a lap és szerkesztője. Mintha *Szántó* csak erre lett volna teremtve, oly kitűnően állotta meg helyét. Soha közönségét szerkesztő jobban nem ismerte, mint ő: nemcsak eszejárását és izlését, hanem vágyait, szükségleteit, szokásait. Ha kifogyott az okból, rábeszélésre fogta a dolgot, ha ennek sem volt foganatja, gúnnyal, élczczel, adomával állott elő. A tapasztalatok oly gazdag készletével, a meggyőződés oly meleg és biztos hangján írta cikkeit, hogy nem egyszer igazi lendület volt tollában, szinte azt hihettük, ügyes stílista. Nem voltak saját külön érdekei sem a tanítóegyesülettel, sem lapjával — kivéve magát a hatást és befolyást, melyet gyakorolt, mely neki oly jól esett s mely annyi joggal táplálta tanítói és szerkesztői önértékét. Mindig a békét hirdette, ha nem lehetett, legalább az egyezkedést ajánlotta. Ez a hasznos társadalmi működése szinte annyira hajlandóságává lett, hogy gyakrabban az elméleti kérdésekre is átvitte s nem egyszer megesett, hogy ellenfeleit itt is inkább megnyerni, mint lebirni akarta.

Különösen két nagy czélt szolgált *Szántó* lapjában: a magyarságot terjesztette és a tanítói állás biztosságát védelmezte. A magyarságot mondom, nem a hazafiságot, mert *Szántó Eleázár* minden olvasója oly hű és kipróbált hazafi volt, mint az elnök-szerkesztő maga; de a magyarságot akkoriban még igenis terjeszteni kellett és megerősíteni, és ezt ő mindnyájunk hálájára érdemes, igaz buzgósággal cselekedte. A tanítói állás biztossága körül is — bár itt az övénel sokkalta hatalmasabb befolyás működött állandó jóakarattal — nem eredmény nélkül fáradozott lapjában. Évek óta azonban egyre inkább tűnedezett e két rendbeli törekvéshez — az anyag. A zsidó tanítók közt nem

maradt már senki megmagyarosítani való, s a zsidó községek közt is már majdnem eseményszámba megy a tanító nyílt üldözése vagy törvénytelen zaklatása. Tán ez az oka, hogy a *Tanügyi Értesítő* régibb folyamait nem egy olvasója tartalmazabbaknak fogja találni, mint az újabbakat. De épen kevesebb paedagogiai és több tanügy-politikai, felekezeti és társadalmi tartalmával értékes emléke és tanuja marad az *Értesítő* annak az időnek, melyben a zsidóság és tanítósa teljesen assimilálódott e hazában, annak az időszaknak, melybe *Szántó Eleázár* működésének fénykora esik.

A lapot és az egyesületet nem tudta elválasztani soha, egyformán voltak azok szívéhez nőve. Amazt változatosnak, emezt nagynak és gazdagnak óhajtotta. Tán kelleténél nagyobb súlyt vetett a fiskalitás szempontjára, de meggyőződése volt, hogy csak anyagilag virágzó egylet lehet elég nyomós befolyással tagjaira és a zsidó társadalomra. És ő az egyesületet virágzóvá tette. Hálásan fogja minden tanító elismerni azt is, hogy *Szántó Eleázár*-nak huszonegy éves elnöksége és tizenhat éves szerkesztése emelte és megszilárdította a zsidó tanítósa erkölcsi és értelmi és társadalmi súlyát. S mivel tanítósaunk mivolta felekezeti közérdek, túlzás nélkül mondhatjuk, hogy *Szántó* a hazai zsidóságnak is elismerésére tette magát érdemessé. A ki pedig majdan meg fogja írni a magyar zsidóság kulturális fejlődése történetét, benső érdeklődéssel és meleg rokonérzéssel fog megállni e derék ember alakja előtt, hogy ő benne köszöntse és megújítsa e kor első zsidó tanítója emlékét.

Bánóczy József.

* * *

Szántó Eleázár 1829. évi május 29-én született Kajászó-Szt-Péteren, Fehérvármegyében. Apja, a nevezett község zsidó papja, felvilágosodott, művelt és szerény ember volt. Szerénysége következtében megelégedett életet élt, csalódás kevés érthette, innen volt örökösen derült kedélye.

Kétségen kívül legjobban jellemzi gondolkodásmódját a következő vonás, melyet *Szántótól* magától hallottam: Ugyanis egyszer felesége szemrehányást tett neki, hogy nagy tudományával és tehetségével Szt. Péteren, ebben a kis községben marad és arra akarta bírni, hogy nagyobb, jobb állomás után nézzen. Erre ő a következőket felelte: „Összebb vonom a függönyöket ablakunkon, neki fekszem foliánsaimnak és elképzelem magamról, hogy Prága rabbija vagyok.”

Igy csak olyan ember beszélhet, a ki nemcsak fellelte a családi boldogságát, hanem meg is tudja azt becsülni, aki kis körben is úgy teljesíti kötelességét, mintha ezrek elismerése és anyagi jólét jutalmazná fáradozását.

Sz. E. első nevelését apja házában nyerte, itt szerezte meg tudásának alapját, oktatást nyervén első sorban azon tárgyakban, melyekre az akkori kor zsidó gyermekét tanítani szokták; de itt szerezte meg józan életfelfogását, szerénységét és anekdotizálási hajlamát és képességét is, mely oly élvezetessé tette társaságát.

Apja nevelte a kis Eleázárt mindaddig, míg a szerény ember saját tudását nem keveslette fiának. Mikor a gyermek felcseperedett, hogy a szülők gondozását annyira a mennyire nélkülözhetette, Pestre adták a Hampl-féle kereskedelmi iskolába.

Hazulról támogatást nem remélvén, csakhamar saját lábaira kellett állnia: az önfentartás nehéz problémája állott előtte. Erős akarat, kitartás jellemezte már akkor a 14—15 éves ifjút, ki a szükségtől kényszerítve, tanulmányait abban hagyta és tanítónak ment.

Akkoriban a zsidó tanító nem dicsekedhetett valami fényes állással. Hitközségi előljárók és magánosok a tanítót az országos vásár alkalmával fogadták fel és a szerződés többnyire attól függött, hogy a tanítószerző milyen vásárt csapott. Ott a vásártéren kellett a tanítónak képességét igazolnia; megvizsgálták a héber, német nyelvből és számtanból, megnézték kezeirását és ha minden jól ment, ha megnyerte tetszésüket és ha a vásáros jól eladta portékáját vagy olcsón vásárolt, felfogadták a tanítót olyan díjazással, melyet ma a béresnek sem mernének ajánlani.

Miután Sz. több községben mint nevelő és tanító jó hírt szerzett magának, 1850. ápril 11-én Székesfehérvárra hívták az ottani zsidó iskolához. Ez volt az első rendes iskola, melyben működött. Collegái csakhamar megkedvelték a szerény, tanulni vágyó ifjút, bizalmas viszony keletkezett közöttük: együtt keseregtek a haza sorsán, együtt olvasgatták titokban azokat az iratokat, melyek ébren tartották a szebb és jobb kor reményét.

1853-ban Pestre rándult az erőszakoskodás és elnyomás központjára. A hevesvérű ifjú csakhamar konfliktusba jutott a hatalom embereivel; *január 28-án este, épen a színházban volt, mikor elfogták és a Neugebäude-be vitték, honnan csak három hónap múlva, 1853. év. ápril 11-én szabadult ki.*

1854-ben már a szegedi iskolánál találjuk őt mint okleveles, rendes tanítót, miután az ottani képezdében a tanképesítő vizsgálatot letette.

Buzgalommal, odaadással, lelkesedéssel teljesítette tanítói kötelességét; telve idealizmussal, rajongott hivatásáért, mert már akkor felismerte, hogy a magyar zsidó tanítóra e hazában magasztos feladat vár; a *magyarországi* zsidókat *magyar* zsidókká nevelni, magyarokká gondolkodásban és nyelvben, szívben és lélekben; zsidókká mindazon szép és nemes tulajdonokkal, melyek a hamisítatlan tiszta zsidóéletet és zsidómorált jellemzik. Ezen cél elérésén fáradozó munkások közé szegődött ellátva mindazon eszközökkel, melyek a munka sikerét biztosítják: hazaszeretettel, idealizmussal, tudománnyal és erős akarattal.

Csak egy hiányzott még ahhoz, hogy élete és hivatása sokféle küzdelmeiben minden oldalról védve legyen: hiányzott az élettárs, ki örömeiben, sikereiben vele osztozkodjék, a tűzhely, a család, melyben — ha dolgozik, küzd, szembeszáll a sorssal, előítélettel és az emberek rosszakaratával, és fáradtan a küzdéstől megtér, — új erőt meríthessen a további munkára és a melynek szeretete feledtesse vele az élet kellemetlen oldalait. — Ezt is megszerezte.

A szegedi iskolánál működött egy művelt lelkű tanítónő Back Johanna, a kiben mindazon tulajdonságokat feltalálta, melyekkel nő férfit boldogítani képes. Csakhamar megértették egymást és 1858. év ápril 8-án a két szerető szív egyesült.

A következő évben Pécsen találjuk az ifjú párt, hova Sz. a cs. kir. mintatanodához tanítónak meghivatott. Megnyerő modora, tudománya és tapintata csakhamar megkedveltették őt és oly népszerűsége tett szert, hogy *megyei bizottsági tagnak választották.*

Az 1869-ik évvel új korszak kezdődik életében. Ebben az évben lett meghíva a pesti izr. hitközség iskolájához igazgatónak. Mint az ország legnagyobb hitközségének iskolaigazgatója az iskola érdekében nagy tevékenységet fejtett ki. Tapasztalatai, modern paedagogiai képzettsége, társadalmi erényei lassan-lassan elhárították mindazokat az akadályokat, melyek az iskola fejlődésének útjában állottak. Az iskola, melyet nagyobbára öreg, idegenajkú tanítókkal vett át elődétől, kik ősi szokás szerint szakok szerint osztották fel egymás közt a tantárgyakat és melyben a magyar nyelv csak mint vendég szerepelt, — igazgatása alatt annyira fejlődött, hogy ma mintául szolgálhat bármely hazai iskolának.

Szolgálatait előljárósága mindenkor méltányolta és megingathatlan bizalommal s osztatlan elismeréssel adózott neki.

Nincs olyan tanügyi mozgalom, melyben Sz. tevőlegesen részt nem vett volna. A tanítók ügye bátor harczost talált mindig benne. A fővárosban levő tanítóegyletek mindegyikének munkás tagja volt. Itt mint rendes, — ott mint igazgatósági — amott pedig tiszteletbeli tagsága révén igyekezett a tanítás és a tanítóság ügyeit előbbre vinni.

Ezen sokoldalú működése mellett is dédelgetett gyermeke maradt az *orsz. magy. izr. tanítóegyesület*, melyet szeretetének egész melegével, teljes odaadással ápolgatott, nagyra nevelt; melynek gyarapítása volt leghőbb vágya, gyarapodása legnagyobb öröme.

1870-ben lépett az egyesület vezetői közé: a fiatal egyesület érdekében valónak látta, hogy a közélet egy tekintélyes tagját Schweiger Mártont állítsák annak élére; melléje Sz.-t választották meg igazgató-alelnöknek. Szántó belátta, hogy ha a tanítóság önsegélyezésére alapot akar teremteni, nem idegenek segélyéhez kell folyamodnia, hanem állandó jövedelmi forrást kell teremtenie, mely a tanító önértékét sértő folytonos kéregetést és gyűjtést pótolja. Ekkor fogamzott meg benne a könyvkiadás eszméje. Az általános szükségletnek megfelelőleg mindenekelőtt egy iskolai használatra alkalmas imakönyvet adott ki az egyesület 1873-ban, mely mai napig 86,000 példányban kelt el.

1874-ben az egyesület az igazgató-alelnöki tisztséget megszüntette és Szántó Eleázárt választotta elnökének.

Szomorú helyzete volt akkor a zsidó tanítónak. Ki volt szolgáltatva egyesek szeszélyeinek, előljárók zsarnokoskodásának. Sok évi szolgálat, lelkiismeretes kötelességteljesítés nem menthette meg a tanítót attól, hogy esetleg tél közepén családjával együtt vándorolni ne kényszerüljön. A legcsekélyebb, gyakran csak koholt ok elegendő volt arra, hogy a tanítót elbocsássák.

A magyar zsidó tanítók állandósítása, a magyarországi zsidók megmagyarosítása az iskola által és a tanítók szellemi nivójának emelése volt a hármas jelszó, melyet Sz. az egyesület zászlójára írt.

Ezen czélok elérésére első sorban szüksége volt egy közlönyre, melyben mindenkor felemelheti szavát, melynek útján a tanítókhöz és a közönséghez egyaránt szólhasson. Ezen közlöny felelős szerkesztője Sz. lett és első száma „*Orsz. magy. izr. tanítóegyesület Értesítője*“ czimmal 1875. évi nov. 18-án jelent meg.

Ha az „Értesítő“ maig megjelent 17 kötetét végig lapozzuk, helyes ítéletet formálhatunk magunknak Sz. működéséről. Oly nagy tekintélyre emelte az egyesületet, hogy községek és tanítók biróul ismerték el egymásközi peres ügyekben — és többnyire sikerült is neki a község és tanítója közt felmerült differenciákat mindkét fél megalégedésére békés úton elintézni. Ha ez nem sikerült, Szántó magáévá tette a mindenkitől elhagyatott tanító ügyét, fel-feljárt a ministeriumba, informált, kért, könyörgött mindaddig, míg a szegény tanító fejről a bujdosás veszélyét elhárította.

Hathatós eszköz volt az „Értesítő“ az ő kezében a magyarosítás szolgálatában is. Tudta, hogy a német nyelv a zsidó családokban főképen a biblia révén honosodott meg, ugyanazon eszközzel akarta a magyar nyelvet oda plántálni.

A bibliafordításról szólva az „Értesítő“ 1877-ik évfolyamában Sz. így ír: „Érezünk, beszélünk, értünk és tudunk magyarul, de azért a német nyelv konokul tartja magát a családi életben és mindenütt, a hol „magunk között“ vagyunk. A magyar zsidóság addig nem bír tökéletesen magyarosodni, addig édes hazánk zengzetes nyelvét nem fogjuk édes anyanyelvünknek vallhatni, míg minden magyar zsidó felekezeti iskolában a biblia eredeti szövegét *magyar* nyelven nem adják elő.“

Tervének keresztülvitelével nem sokáig késett: 1879-ben a biblia megjelent és ma már 72,000 példányban forog közkézen, megfelelve mindazon várakozásoknak, melyet megjelenésekor hozzá fűztek. Gyors egymásutánban követték a bibliát az egyesület többi kiadványai, melyek a most megjelent statisztikai kimutatás szerint összesen 376,000 példányban forognak közkézen, jövedelmükből hatalmas alapot teremtve szegény ügyefogyott tanítók, azok özvegyei és árvái támogatására.

1885. év nov. 8-án ünnepelte a zsidó tanítóóság Szántó 10 éves szerkesztői jubileumát, mely alkalommal tiszteletére könyomatú arczképét készítették el és nevére 500 frtnyi alapítványt tettek irodalmi téren működő tanítók jutalmazására. Testületek és magánosok siettek az elismerés babérkoszorújához egy-egy levéllel járulni és midőn 1887. évi február 23-án olvastuk, hogy *Ő felsége Szántónak a tanügy terén szerzett érdemeinek elismeréséül az arany érdemkeresztet adományozta*, benső meglelégedéssel vette a haza minden tanítója e hirt, mert mindenki szíve legmélyében meg volt győződve arról, hogy a királyi elismerés olyan férfiút ért, aki arra derekasan rászolgált.

Szóljak még a Sz.-ról a férjről, a családapáról, a polgárról? E lapok szűk kerete és tanügyi jellege azt nem engedi meg olyan terjedelemben, mint azt szeretném.

Művelt, odaadó, hű felesége, ki mindenkor mint buzdító, segítő, néha csillapító, türtőztető élettárs teljes valójában felfogta és teljesítette a feleség kötelességeit — 3 fiúval és egy leánnyal ajándékozta meg őt. E család körében pihente ki fáradalmaikat, itt találta nyugodalmát és csendes boldogságát.

1889-ben súlyos csapás érte: egyetlen leánya, a család kedvence, anyjának hasonmása 3 kiskorú árva hátrahagyásával meghalt.

Ez a csapás megrendítette az erős férfiút, beteggé tette a szerető anyát,

A bánat megsibbasztotta erejét, visszavonult a küzdőtérrel azzal a szándékkal, hogy ezentúl csak szűkebbkörű kötelességének és családjának él. 1890. évi ápr. 8-án az egyesületi elnökség tisztét letette.

A seb még sokáig nem hegedt be egészen, de vigaszt találtak a szerető szülék három derék fiúban, kik közül kettő tekintélyes állású hivatalnok, egy pedig művelt iparos: mind a hárman a szülőszerető gyermekek mintaképei.

A tanítóknak hívó szava Sz.-t újra kiragadta nyugalmas köréből.

Julius 5-én ünnepelte az izr. tanítóegyesület főnnállásának 25-ik évfordulóját. Az egyesület története annyira össze van nőve Sz. személyével, ki 20 esztendeig vezetője volt, hogy a jubileumi ünnepély Szántó ünnepeltetésévé vált. Az ország minden részéből összesereglett tanítók szünni nem akaró tapsok és éljenzés között tiszteletbeli taggá és a rákövetkező napon közlekedéssel egyhangulag elnökké választották.

A bizalom ilyen nyilvánulása előtt meg kellett hajolnia és Szántó újra elfogadta az elnökséget.

A jubileumi ülésen jelen volt Suppán Vilmos a minister képviselőjében, Tóth József Pestvármegye és Verédy Károly Budapest tanfelügyelője; láthatták, hogyan becsüli meg a zsidó tanítóóság nagyjait, láthatták, hogyan nyilvánul a hála, az elismerés, a szeretet; láthatta az ország tanítóósága, hogy a ki a tanítókért fáradozik: nem háladatlanokra pazarolta szeretetét.

Meg kellene még ismertetnem e lapok olvasóit Szántó kedélyességével, kiapadhatlan humorával, szeretetreméltóságával; be kellene őt mutatnom mint önzetlen barátot, mint collegát, mint igazgatót, mint tanügyi író, de akkor ezt az egész füzetet kellene igénybe vennem.

Dr. Bánóczi József már 8 évvel ezelőtt így irt róla: „A gondolkodó ész és józan fő, a tanult paedagogus és gyakorlott tanférfiu nyilatkozik meg valamennyi cikkében. De azonfelül önérzetes férfiú, nyílt jellem, jó zsidó

és lelkes hazafi. — — — Az ő független jelleme emeli a tanítók önértékét, az ő fáradhatlan munkássága sarkalja őket továbbképzésre.“

E jellemzés élte végéig illet rá, mert ő azon emberek közé tartozott, kiket a kor túl nem haladhatott, mert a korban a korral élt és haladt.

* * *

Eddig terjedt Schichtancz Ármin jeles tollából folyt és a Paedagogiai Szemlében megjelent szép életrajz. A korral élt és haladt. Csakhogy — mint a költő mondja:

„Földön járva, égbe szállva“,
 „Minden ember útja egy!
 „Minden ponton egy ég föld be,
 „Minden pályát egy vég köt be,
 „S állj bár büszkén vagy remegj“
 „Halál ellen egyre megy.“

Mióta Sz. közeli rokonát súlyos betegség érte, feltűnően sokat beszélt a halálról. Így a legutolsó revízió után, melyet az egyesület évi zárszámadásainak összeállítása alkalmából az elnökség tagjai jelenlétében jan 28-án tartott, e szavakra fakadt: Ugy benne vagyok most az egyesületi élet zajában, hogy, ha meghalok, hívjatok meg a gyűlésre és én feltámadva eljövök. Nyugodjék békében. Ha egyesületünk ügyeit szívünkön viselve tovább fejlesztjük, ha az egyesület kiadványait terjesztjük, ha magyar szellem hatja át hitfelekezeti tanügyünket: akkor Szántó emlékét fogjuk tisztelni, mely áldva lesz mindaddig, míg magyar zsidótanító él e haza szent földjén és e magyar zsidó tanító ütőereiben magyar vér fog pezsegni.

Az alábbiakban részletesen számolunk be a kegyeletnek nyilvánulásáról, mely a halálhír vétele után azonnal, önkénytelenül támadt a megdicsőült barátai, kartársai s tisztelői keblében.

Jegyzőkönyv

felvétel a közp. választmánynak 1893. évi február hó 15-én este 6 órakor tartott rendkívüli ülésén.

Jelen voltak: Adler Simon, Csukási Fülöp, Csajági Béla, Dallos Mór, Györi Adolf, Kornfeld Gyula, Kondor Ignác, Léderer Ábrahám, Lévai Izor, Morgenstern Jakab, Mandl Bernát, dr. Málnai Mihály, Ózer Zsigmond, Reif Jakab, Révai Miksa, Schichtancz Ármin, Schön József, Stern Ábrahám, Tolnai J. Béla.

1. Csajági Béla alelnök a következő beszéddel nyitja meg az ülést. Tisztelt választmány! A mit napok óta sejtettünk, de egymásnak bevallani nem mertünk, bekövetkezett: Szántó Eleázár, egyesületünknek 2 évtized óta fáradhatatlan, derék elnöke, ma reggel 6 órakor, rövid szenvedés után, elhunyt. (A választmány tagjai felállnak.) Gyarló emberek vagyunk; senki sem mondható csalhatatlannak s azért természetesnek tartom, ha egyesületünk tagjai közt is találkoztak egyesek, kik elhunyt elnökünknek szent ügyünk érdekében folytatott önzetlen munkálkodását egyik-másik irányban kifogásolták. De ha áll ez, még nagyobb nyomatékkal jelenthetem ki azt, hogy nincs országos egyesületünknek egyetlen egy tagja sem, kiben az őszinte meggyőződés nem élne, hogy Szántó Eleázár a legbuzgóbb és leghűségesebb sáfárja volt ügyünknek. A kimondhatatlan fáradsággal, testi és szellemi megerőltetéssel járó tisztséget soh' sem tekintette lépcsőnek, melyen az anyagi és erkölcsi jutalmak eldorádójába juthatni . . sőt ellenkezőleg, ügybuzgóságának, lankadást nem ismerő tevékenységének tiszteletet parancsoló példáit akkor tárta elénk, midőn részese volt azon anyagi és erkölcsi jutalmaknak, melyek az embert boldoggá teszik.

Egy óhajta volt: virulásra juttatni az egyesületet. Elismerést, tekintélyt, műveltséget s anyagi boldogulást szerezni tagjainak. Kétségtelen, az ő egyéniségére volt szükségünk, hogy a mai eredményekkel dicsekedhessünk.

Vagy ki merne vállalkozni arra, hogy terhes hivatása mellett is a magára vállalt tisztséget ily lelkiismeretesen töltsse be?

Kinek tekintélye terjed odáig, hogy saját érdekeinek lerontása nélkül ily terhet merészelne vállaira rakni?

Kinek van oly derült hangulata, vonzó modora, mosolyra indító, de sohasem bántó humora, melylyel képes volna e haza zsidó tanítóit egy családdá tömöríteni, mint ahogy elköltözött elnökünk tette?

Olyannyira azonosította magát az egyesülettel, hogy az embereket is aszerint ítélte meg, aszerint voltak kedves, vagy közönyös társai, mint aminő mértékben az egyesületnek ügyét szívükön viselték, vagy sem.

Már magában hordta halálhozó betegségének csiráit, midőn az elmúlt évi számadások felülvizsgálására zimankós téli éjszakán helyiségünkben megjelent s a kedvező eredmény láttára így szólt: Barátim úgy örülök, úgy szeretem az egyesületet, hogy még halálom után is eljövök Önökhöz, csak hívjanak! Nem tartott sokáig. Szükségünk lett szellemére. Maradjon közöttünk mindenkor.

Tisztelt választmány! A bánat első perczeiben elhunyt elnökünk érdemeinek méltatását ne kívánják tőlem, a veszteség oly hirtelen jött, a bennünket ért seb még nyílt, e szomorú feladat teljesítését máskorra kell halasztanunk.

Ezuttal szives beleegyezésüket kérem ki azon teendő intézkedésekre nézve, melyek a megboldogult iránt érzett kegyeletünknek külső kifejezését czélozzák. Határozza el a választmány, hogy

1. gyászjelentést ad ki, hogy
2. a temetésen testületileg jelenünk meg, hogy
3. a sírnál egyesületünk egyik tagja búcsusztót mondjon, hogy
4. a családhoz intézendő részvétiratot küldöttség nyujtsa át, hogy
5. az „Értesítő“ legközelebbi száma a megboldogult emlékének szóljon, hogy
6. a felállítandó sírkövön elnöki minősége feltüntetessék, hogy
7. arcképe az egyesület helyisége számára beszereztessek, hogy
8. a nevét viselő alapítvány kamatai halálkozásának évfordulóján osztásanak ki, ha az alapítvány természete ezt megengedi, hogy
9. a vidéki körök sörgönyileg értesítsenek a halálesetről.

A választmány alelnök bejelentését mély meghatottsággal veszi tudomásul s fájdalmának e jegyzőkönyvben is kifejezést ad. A kegyelet kifejezését czélzó intézkedéseit egyhangulag elfogadja; a szükséges költségeket megszavazza s a sír fölött tartandó búcsuszavak elmondásával Csajági Béla alelnököt bizza meg.

Ezek után elnök az ülést bezárja.

* * *

Ezen ülésen kívül, külön értekezleten a helybeli fiiskola is lerotta a megdicsőült iránt tartozó kegyelet adóját s intézkedéseit a következő jegyzőkönyvbe foglalta.

Jegyzőkönyv

felvétellett az 1893. évi február hó 15-én tartott értekezleten.

Jelen volt az egész tantestület.

Elnök: Kornfeld Gyula.

Jegyző: Bárd Rezső.

Elnök Szántó Eleázár igazgató halálának megrendítő hatása alatt nyitja meg az ülést. Zokogva a megindultságtól emlékszik meg a veszteségről, mely a tantestületet e váratlan csapás által érte. A boldogult 24 éven át lankadatlanul és a legnagyobb sikerrel igazgatta iskolánkat, hisz egész lelkével

függött ez intézményen, iskolánk emelése volt életének célja. Hogy iskolánk a pesti zsidók megmagyarosodásának hatalmas eszközévé lett, hogy e magyarosodás dacára a német nyelv tanítása ápoltatik, hogy tanítványaink vallás-erkölcsi nevelése a héber nyelv tanításán nyugszik, a régi tradíció szellemében vezetetik, hogy iskolánk, a mint az hatóságoktól és a tanfelügyelőségtől több ízben elismertetett, feladata magaslatán áll és bátran vetekedhetik nemcsak a főváros, hanem az egész ország népiskoláival: azt nagyrészt bold. Szántó Eleázár áldásdús tanítói és igazgatói működésének köszönhetjük. De az elhunytban a tantestület nemcsak fejét, vezetőjét siratja, hanem mind-egyikünk odaadó barátját, velünk érző kartársát, ki rendületlen szivósággal védte nemcsak az iskola, de minden egyes tanító érdekeit, ki ernyedetlenül küzdött állásunk tekintélyének és függetlenségének emeléséért, ki mindnyájunk példája volt a kötelesség lelkes teljesítésében és ki különösen az ifjabbakat tanácsával és élettapasztalataival mindig a helyes útra vezette.

A tantestület, hogy fájdalomának és keservének külső jelét adja, a boldogult iránti kegyelet kifejezéséül következőket határozza:

1. A tanítás a temetés utánig szüneteljen.
2. Az iskolaépületre kitűzzük a gyászlobogót.
3. A tantestület gyászjelentést ad ki, mely az ország minden iskolájának, minden tantestületnek és tanférfinak megküldendő.
4. A tantestület a gyermekekkel és az iskolai zászlóval résztvesz a temetésen.
5. A tantestület a menetben a koporsó két oldalán kíséri a holtat.
6. A tantestület nevében a nyitott sirnál Kornfeld Gyula búcsuzik el a megboldogulttól.
7. A fővárosi felekezeti tanítók felszólíttatnak a temetésen való részvételre.

8. A tantestület illő módon küldöttségileg fejezi ki részvétét a családnak.

Elnök jelenti, hogy az iskola belső ügyeinek vezetésével az év végéig ő lett megbizva, a felügyeletet pedig dr. Munkácsi Bernát úr fogja gyakorolni.

A tantestület ezt tudomásul veszi.

Miután jegyzőkönyv hitelesítőkül Csukási és Schichtáncz kartársakat jelölte ki, elnök bezárja az ülést.

Jegyzőkönyv

felvétel az 1893. évi febr. hó 21-én tartott folytatólagos értekezleten.

Elnök: *Kornfeld Gyula.*

Jegyző: *Bárd Rezső.*

Elnök jelenti, hogy a tantestület határozatai egytől-egyig végrehajtottak. A temetés vidéki küldöttségek és a főváros tanférfiainak majdnem teljes számu részvétele mellett ünnepélyes gyászpompával folyt le. A tantestület a pesti izr. hitközségnek a boldogult kartársunk iránti kegyelet kifejezéseért és temetése ünnepélyességének emelésére tett intézkedéseieért, valamint részvéteért mély háláját fejezi ki. A tantestület nagy küldöttsége f. hó 19-én Kornfeld Gyula vezetése alatt, ki rövid szavakban fejezte ki mély fájdalomukat, részvétfeliratot nyújtott át a gyászoló családnak.

A gyászjelentéseket szétküldtük és ezek válaszául a tantestületnek következő hitközségek és testületek fejezték ki írásban részvétüket: Sürögnyileg a kassai és liptó-szentmiklósi izr. iskolák tanítótestületei; írásban a kaposvári, a szombathelyi, az abauj-szántói, a vágszeredi, a homonnai, a békés-csabai, a galgóczi, a kalocsai, a nyitrai, a szegedi és a nagykanizsai izraelita iskolák tantestületei, valamint Pfeiffer Ignác nagyváradi polg. isk. tanár úr és Schwarcz Károly barcsi tanító úr.

A tantestület ezt tudomásul veszi s a kondolálóknak köszönetet mondva, e részvétnyilatkozatoknak az irattárban való elhelyezését határozza el.

A temetés.

Négyféle gyászjelentés jelenté a megrendítő hírt, hogy Szántó nincs többé. A gyászjelentések ím a következők:

Özv. Szántóné szül. Back Janka úgy a maga, mint családja nevében mély fájdalommal jelenti hön szeretett, felejthetetlen férjének, illetőleg atyjuknak, nagyatyjuknak, testvérüknek, sógoruknak és apósuknak, *Szántó Eleázár* urnak a pesti izraelita hitközségi fiu-iskola igazgatójának, az arany érdemkereszt birtokosának, az országos izr. tanító-egyesület elnökének és több fővárosi egyesület tiszteletbeli tagjának fáradhatatlan, áldásos életének 64-ik, rendkívül boldog házasságának 35-ik évében, rövid szenvedés után f. hó 14-én éjjel bekövetkezett elhunytát. A drága halottnak hült tetemeit február hó 16-án, délután 2 órakor fogjuk az V. ker., Alkotmány-utczai 24. sz. gyászházból az izr. sirkertbe örök nyugalomra kísélni. Budapest, 1893. február 15-én. Béke lengjen porai felett! *Özv. Szántóné szül. Back Janka*, neje; *Szántó Frigyes*, *Szántó Aladár*, *Szántó Sándor* gyermekei; *Seligman Lipót*, *Halász szül. Seligmann Regina* testvérei; *Halász Náthán* sógora; *Seligman szül. Sinaiberger Rozália*, *Back szül. König Riza*, *Seligmann szül. Burjász Fanny*, *Back szül. Bellák Róza* sógornői; *Gruber Irma*, *Gruber Gizella*, *Gruber Berta*, *Szántó Irén*, *Szántó Ella*, *Szántó Margit* unokái; *Szántó szül. Weinberger Vilma* menyé; *Gruber Lajos* veje.

A pesti izr. hitközség előljárósága fájdalmas érzéssel jelenti, hogy *Szántó Eleázár* ur, a pesti izr. hitközség fiuiskolájának egy negyed évszázadon át működött érdemes igazgatója 1893. február 14-én rövid betegség után 64 éves korában jobb létre szenderült. A boldogultnak hült tetemeit f. hó 16-án d. u. 2 órakor kísérik ki örök nyugalomra a gyászházból (V. Alkotmány-utca 24. sz.) az izraelita sirkertbe. Budapest, 1893. február hó 15-én. Áldás emlékére!

Az orsz. magy. izr. tanító-egyesület választmánya mély fájdalommal jelenti, hogy ez egyesületnek két évtizeden át volt buzgó és nagy érdemeket szerzett elnöke, *Szántó Eleázár*, a koronás arany érdemkereszt tulajdonosa, a pesti izr. hitközség fiuiskola igazgatója, több tanítóegyletnek tevékeny tagja, a népnevelés ügyének szentelt életének 64-ik évében f. hó 14-én este 6 órakor, rövid szenvedés után meghalt. A megdicsőült hült tetemei f. hó 16-án d. u. 2 órakor fognak a gyászházból (V. ker. Alkotmány-utca 24.) örök nyugalomra kíséretetni. A megboldogult működése egyesületünk történetében fényes lapot képez. Emlékét kegyelettel fogja megőrizni hazánk zsidó tanítósága. Budapest, 1893. február hó 15-én. Béke lengjen porai fölött!

A pesti izr. hitközség fiuiskolájának tanítótestülete mély fájdalommal jelenti, hogy *Szántó Eleázár*, a pesti izr. hitk. fiuiskolának igazgatója, az arany-érdemkereszt tulajdonosa, az izr. tanítótestület igazgatótanácsának tagja stb. stb. folyó hó 15-én reggeli 5 $\frac{1}{2}$ órakor, életének 64-ik, tanítóskodásának 45-ik, iskolánknál való fáradhatlan érdemdús igazgatói működésének 24-ik évében rövid szenvedés után jobblétre szenderült. A boldogultban, ki a nemzeti közoktatásnak szentelt élete alatt a magyarországi izraelita felekezet nevelésügyének és szakirodalmának hű támogatója és ápolója, a hazai zsidó tanítóságnak negyedszázadon át lelkes vezére volt, iskolánknak legnagyobb diszét gyászoljuk. Az elhunyt hült tetemei csütörtökön, f. hó 16-án d. u. 2 órakor az V. ker., Alkotmány-utca 24. sz. gyászházból fognak a kerepesi-út melletti izr. temetőbe örök nyugalomra kíséretetni. Budapest, 1893. február hó 15-én.

וכר צדיק לברכה!

Százakra menő ember kísérte végső útján az országos magyar izr. tanítóegyesület elnökét s a merre koporsójával elvonult a halottas szekér, az utczák népe csöndes részvétellel állott meg előtte. A közéletnek csak igazán érdemes férfait szokta így temetni a főváros. Az Alkotmány-utca 24. sz.

gyászház körül délután két óra tájban kezdett gyülekezni a közönség. A család tagjai a ravatalos szobában gyülekeztek, a különböző testületek képviselői pedig az udvaron seleglettek össze. Lehozták később Lazarus hitközségi főkantor felülmulhatatlan férfikarának szivetrendítő mélyhangú éneke mellett a fekete posztóval takart koporsót is, amelyet részvétellel állottak körül a tanügy kitűnősegei. Ott volt: Méltóságos Szászy, kuriai bíró, mint a fővárosi iskolaszék elnöke, Tóth József és dr. Verédy Károly tanfelügyelők, a Markó-utczai állami főreáliskola tanári kara Hofer Károly főigazgató vezérlete alatt, Péterfi Sándor, Lakits Vendel, Sretvizer, Trajtler Károly, Jeny József, Szőke István, Minke, Majer főv. iskola-igazgatók, — a hitközségi előljáróság Kohner Zsigmond vezérlete alatt, az országos izr. iroda képviselete Schweiger Mártonnal az élén, a hitközség tisztikara dr. Goldziher Ignác vezérlete alatt, az orsz. rabbi- és tanítóképző-intézet Bánóczi Józseffel, az országos izr. tanítóegyesület tisztikara Csajági és Reif alelnökökkel, a hitközségi népiskola tanítótestülete Kornfeld Gyula ideigl. igazgató vezérlete alatt, dr. Beke; a vidék képviseletében: Besztercebányáról Rechnitz Adolf, Pécsről Klingenberg Jakab, Baja: Steckler Ármin, Szeged Deutsch Soma, Miskolcz: Goldberger és Bleier Izsák, Hirsch Mór a mezőturi és Schön Bernát győri izr. tanítótestület részéről. A fővárosi Chevra-Kadischa s. a. t.

A családbeli hölgyek az udvarba nyíló ablakokba vonultak, férfitagok a koporsó körül állottak. Az énekkar és Lazarus gyászéneke után Dr. Kohn Sámuel főrabbi szállott a fekete posztóval drapirozott, rögtönzött emelvényre és elbúcsúztatta a halottat, méltatván őt, mint tanítót, mint a hazai zsidótanítás vezérét, a közélet fáradhatatlan munkását, a jó hazafit, gyengéd férjet és ritkán található jó apát.

A szentírás heti szakaszának egy verséből kiindulva, mely szerint **וְרַחֵם אֱלֹהִים** aranykoszorút tettek le a frigyszekrényre, körülbelül így folytatta: Tegyük e halottas szekrényre mi is arany koszorunkat, hervadhatatlant, hiszen férfiu szunnyadozik benne, ki szent munkát végzett, szent eszméért küzdött. E koszoru egyik levelére véshetjük e szót: „tanító.“ Tanító!! Nagyjelentőségű, dicső szó. Ő tanító volt testestül-lelkestül, tetőtől-talpig, lelkiismeretes, buzgó, 45 éven át gyermekeink ezreinek vezére, nevelője, oktatója. Egy másik levélre véssük a feliratot „iskolaigazgató.“ Majdnem egy negyed évszázadon át állott a fővárosi hitközségi iskola élén. A tanítóknak mindig jóakaró barátja volt és maradt; anyagi és erkölcsi érdekeikért, öntudatosan, határozottan, minden kételyt kizárva szállott síkra bárkivel szemben is. A harmadik levélre írjuk: „az országos magyar izr. tanítóegyesület elnöke.“ Két évtizeden állott ő élén e rendkívül fontossággal bíró egyesületnek és megmutatta, hogyan kell a zsidótanítók érdekeiért küzdeni, állásukat biztosítani, tekintélyüket emelni, a magyar zsidóirodalmat gazdagítani, a zsidóiskolába magyar szellemet beoltani. Mert ő zsidó volt a szó legnemesebb értelmében és mint zsidó rajongva szeretete hazáját, nemzetét. Egy másik levélen a kedves, szeretetreméltó rokon, a leggyengédebb férj, a legjobb édes apa neve diszeleg. Arany koszorut tettünk le koporsódra, levelein az elismerés, a hála ékeskedik. Él' ozor! Isten segits. Isten segített is. Szép életet adott neked. Ami a tanító rögös pályáján elérhető, te elérted: elismerést és megbecsülést találtál. Dolgoztál, fáradoztál, küzdöttél, szenvedtél: nem éltél hiába; maradandót teremtettél, alkottál.
 Él-ozor Isten segített, adja mennyei áldását félbeszakadt munkádra, az ő dicsfénye lebegjen sírod felett.

A beszéd végeztével ismét felhangzott a gyászének, azután megindult a gyászmenet, a melynél impozánsabbat magyar zsidó néptanító széles e hazában még el nem ért. A gyászkocsi két oldalán az áll. főreáliskola ifjusága és az árvaház tanulói, — utána beláthatatlan kocsisor. A temető előcsarno-

kában mikor a koporsót elhelyezték, Csajági Béla reszkető hangon az egyesület nevében szólott ekkép:

Kit majd félszázados tanítói hivatás meg nem viselt . . . , ki 2 évtizedig „tartá vállán, mint Atlas az eget,” a zsidó tanítóságnak ügyét s el nem fáradtál: a kérlelhetetlen halál kiragadott körünkből, Magyarország zsidó tanítóinak köréből s te mindörökre búcsut mondtál szeretteidnek!

Még nem voltál fáradt vándor, eszed s szived helyén volt s kik most koporsódnál jelentünk meg búcsuszóra — hazánk zsidó tanítói — tőled vártak boldogulást rögzös pályájukon.

Ifju kedélyü, öreg barátunk, te igazi tanító! Nyájas, vidám lelked nyilatkozásait nem hallja többé tanítványid serege; . . . tapasztalatid bő forrásival nem táplálsz kartársaidat s tanítóink, — a te közkatonáid, — vezér nélkül kell, hogy haladjanak.

Gyászoló kartársaim! Szántó Eleázár elköltözött s mi veszteségünk nagyságát még alig sejtjük. A bennünket környező levegő üdítő hatását nem akkor dicsérjük-e leginkább, ha azt nélkülözni vagyunk kénytelenek? Az éltető napsugarak áldását nem akkor méltatjuk-e, ha sötétben kell tapogatóznunk?

Oh miért, hogy ajkamnak most kell fájdalomtól terhes dicsőnéket zengeni neked, dicsőült barátom?

De így van ez!

Közeledben éltünk, láttunk köznapi köntösben, ismertük gyengéidet s nem méltattuk a levegő hatását s természetesnek találtuk az éltető napsugarakat.

Se baj . A jövőnek éltél!

Emléked s neved összeforrt a haza zsidó tanítóinak kegyeletével. Neved említi majd a pálya kezdetén levő, dicső szándékokkal eltelt ifjú s rád mutat a komoly munkát kitartással végző férfi; imába foglal a sorsüldözött pályatárs s áldást rebeg poraidra a zsidó tanítók özvegye gyermekével együtt . . . Dicsőült pályatárs, nem éltél hiába . . . csak pihenésre térsz be. Hosszú utadra hálás szívek jövőnek hozzád búcsut venni ott fenn az egekben . . . előtted betért kartársak serege üdvözöl . . . , . Megkönnyítéd távozásuk. Szorgalmad özvegyeik könnyeit felszárítja, árváik éhségét lecsillapítja.

Isten veled! . . . Isten veled! . . .

Midőn elhangzott e megható beszéd, a rokonok és előljárók felemelték a koporsót és kivitték a nyitott sír elé, ahol Kornfeld Gyula, a tanítótestület nevében igazán szívből fakadt, a következő szép beszédben búcsuzott el a volt igazgatótól:

Utolsó búcsuzó azon testület nevében, melynek te feje, vezetője voltál, kartársaim nevében, kik veled sok éven át szeretetben, egyetértésben működtek és kik sajnó szívvel állják körül e ravatalt, hogy utolsó búcsut vegyenek igazgatójuktól, vezérüktől, szeretett barátjuktól.

Még egy „Isten veled“ azon ezer meg ezer tanuló nevében, kiket szerrettél, tanítottál, neveltél és ezen tiszteletreméltó szent intézmény nevében, melyben te mint főpap szolgáltál lelkesedéssel és kitartással.

Elárvult ott az oltár; a ravatalon fekszik a főpap. Nekem jutott a nehéz feladat hirdetni, mi voltál nekünk, mit műveltél közöttünk.

Hirdetnem kellene, mivé fejlesztetted a régi normáliskolát, melynek vezetését 24 évvel ezelőtt átvetted, mivé fejlődött iskolánkban a héber oktatás működésed alatt és midőn a korszellemnek félreértett jelszava: „a közös iskola,” őseink örökségét, a zsidó iskolát, veszélyeztette, hogyan álltál őrt te hű Eliezer, hogy küzdöttél őseink intézményének fennmaradásáért.

El kellene mondanom, miye voltál te kartársaidnak az iskolában, a tanácsteremben, mennyire forrt össze egész lényed az iskolával, mennyire hevült lelked a tanítói állás emeléseért és felekezetünk iskolaügyéért. De szavak

helyett csak zokogás tör ki lelkem legmélyéből, mert e perczen csak a mély szakadást érzem, melyet halálad lelkemben okozott és könnyektől elfátyolozott szemeim csak a nyitott sírt látják, mely örökre elrabol előlünk.

Bocsáss meg barátom, hogy csak könnyekkel tisztelhetlek. Ismertél engem és átszellemült lelked mosolyogva tekint le a mennyekből ajkaim rebegésére. Isten veled, Szántó barátom, viszont látlak, Isten veled!

Még alig szikkadtak fel a könnyek, mik e beszéd által a hallgatóság szemeiben lábadtak és Grünwald Béla főrealiskolai növendék lépett a koporsó elé, tanulótársai nevében ekkép szólva:

Drága halott!

Búcsuzni jöttünk mi is téled; szomorú a búcsu, mert viszontlátni nem fogunk soha. Csak búcsuzni és nem temetni jöttünk, mert temetni téged nem lehet soha; élni fogsz te azok lelkében, kik ismertek, a mint él azon virágszál, melyet törzsétől elszakítva, más talajba tesznek át. Csak törzsedet temethetjük el; jó lelked tanítása — ezen nemes virágszál — fogékony talajt talált mindazok szívében, kik nemesebb érzelmekre hajlandók. Csak a port és hamut temethetjük el, de nem a koporsóból kitörő lelket, mely hódított és hódítani fog mindaddig, míg azon emberek utolsója is él, kik Szántó Eleázárt ismerték.

Nagy fájdalmat okoz nekünk — volt tanítványaidnak — elköltözésed, mert azon kedvesek közé tartozál, kiket egész életükön az igazság, méltányosság és jóakarát szempontja vezetett. Mindig hű maradtál elvedhez: gyámoltalan embertársaidon segíteni. Jóságot tükröztetett vissza minden vonásod, cselekedeteid rugója mindig a te nemes lelked volt. Hű tanácsadónk és oltalmazónk valál minden ballépésünkben, s ha valamikor nem tanításod szerint jártunk el, úgy bocsánatot kérünk itt e sirnál s tudom, te meg is fogsz bocsájtani.

És most kísérjen téged szeretetünk a te nagy utadon.

Isten veled, drága megdicsőült, Isten veled!

Ez ifjui hévvel elmondott lelkes beszéd után kívánatra Schön Bernát győri néptanító búcsuzott el a drága elhunytól rögtönözve mondott e néhány szóval: Az ország minden részéből ide sereglett vidéki kartársak nevében veszek búcsut téled édes bajtárs, ki szellemi vezérünk, jóakaratu barátunk és mintaképünk voltál. Szellemed fényének ragyogása mellett bennünket, szerény vidéki zsidótanítókat is látott az ország és te megmutattad nekünk az utat, melyen haladni, a módot, hogyan kell és lehet imádott hazánkat és forrón szeretett felekezetünket egyaránt szeretni, tisztelni; szolgálni. Legyen ezért az előttünk fekvő göröngy, mely immár takarni fog, oly könnyű, amily nehéz lesz nekünk helyedet betölteni, legyen örök álmod oly édes, mily keserű az öntudat, hogy te nem vagy többé közöttünk.

Sokat dolgoztál, menj pihenni az anyaföld ölébe. Isten veled, bajtárs, Isten veled!

Most a sírt behantolták és a gyászolók sajtó szívvvel távoztak.

A részvét.

Ha van valami, mi a mélyen sujtott család és saját magunk roppant veszteségét némileg enyhíteni képes, úgy ez bizonyára csak ama részvét lehet, mely a fővárosban, a sajtóban valamint az egész országban élénken nyilvánult. A következőkben soroljuk fel a kezeinkhez jutott részvétnyilatkozatokat, nem is említve azokat, a melyek élő szóval lettek kifejezve. Az ország különböző részeiből sürgönyben fejezték ki részvétöket az egyesület irányában a következők:

Izr. hitközségi -előljáróság Baján; Dr. Löwinger Mór iskolaszéki elnök Nyitrán; Keller Adolf hitközségi elnök és Hermann József tanító a hitközség nevében Mátészalkáról; az izr. tanítótestületek Miskolczon, N.-Becskeken,

Veszprémben, Szabadkán, Nyitrán, Ó-Becsén, Pápán, Pozsonyban, N.-Szombatban, Aradon, Becztercebányán, Szolnokon, N.-Bitsén, Szentesen, Érsekújváron és Rajeczen; továbbá Klingenberg Jakab iskolaigazgató Pécsen; Bun Samu iskolaigazgató N.-Kanizsán; Löwy Mór iskolaigazgató Iglón; Erdélyi Lipót néptanító Aranyos-Maróthon; Pollák Samu néptanító Zomborban; Vogelhut Dávid iskola-igazgató L.-Sz.-Miklóson. Részvétiratokban a következő hitközségi előljáróságok: a losonczy, l.-sz.-miklósi és szigetvári, továbbá Ehrentheil Mór héber író Budapesten; dr. Herczog Manó főrabbi Kaposvárt; dr. Steiner Jakab főrabbi Sz.-Fehérvár, a k.-k.-halasi, kalocsai, körmendi, vágszeredi, galgóczi, abauj-szántói, nagy-surányi, paksi, deési, bajai és bács-topolyai tantestületek; Alexander Mór sz.-kereszturi, Hegyi Ignác h.-nánási, Kanizsai Mór czifferi, Katz Henrik l.-sz.-miklósi, Knopfler Sándor s.-a.-ujhelyi, Koralek Emil vág-szeredi, Neufeld Armin zólyomi, Nagy József bezdáni, Polacsek Mór stomfai, Spitzer Ignác battonyai, Beer Mór adai, Heller A. Lipót csabai, Reimann Mór alsó-kubini, Schwarz Károly barcsi, Frankl Miksa farkasdi, Friedmann József radosóczi, Klein Jakab tasnádi és Schlosz Lajos zsabalyai tanító; végre a következő iskolaigazgatók: Auspitz Adolf Nagyvárad és Heilpern Benő D.-Szerdahelyen, Izr. nőegylet Nyitrán, Deutsch Imre Ürményen.

A gyászoló családhoz a következők küldtek részvétnyilatkozatokat:

Az országos magy. izr. tanító-egyesület választmánya; a pesti izr. hitközség választmánya oktatásügyi osztályának nevében Schweiger Márton elnök és Dr. Munkácsi Bernát tanfelügyelő; a pesti izr. hitközség VI. ker. iskolaszékének nevében, Dr. Klein Fülöp elnök; a pesti izr. hitközség fiárvaházának bizottsága nevében Deutsch Jakab elnök, Csajághy Béla igazgató; Az országos izr. tanító-képző intézet tanári kara; a pesti izr. hitközség VI. osztályú fiúiskola tantestülete; a bajai izr. hitközség tanítótestülete; a szegedi zsidó népiskola tantestülete; a homonnai izr. tantestület; a z aradi izr. tantestület; az ungvári izr. tanítóegyesület; a b.-gyarmati izr. tantestület; a galgóczi izr. tantestület; az ujvidéki izr. tantestület; a pécsi izr. tantestület; a pécsi izr. iskolaszék; a csornai izr. tantestület; a szatmári izr. tantestület; a szécsényi izr. tantestület: Dr. Löw Immanuel szegedi főrabbi; Róth Áron kerületi rabbi Siklóson; Dr. Vajda Béla abonyi rabbi; Rosenbaum Sámuel sz.-györgyi rabbi; Dr. Goldzieher Ignác; Dr. Bacher Vilmos; Dr. Alexander Bernát; Vitt Manó váci izr. hit. elnök; Kohn Zsigmond bécsi közs. isk. tanító; Nachéz Ede bécsi tanár; Singer, Knöpfler, Schneider, Sehön s.-a.-ujhelyi tanítók; Krausz Salamon tanító, Lengyeltóti; Bún Samu igazgató, N.-Kanizsa; Czuckermann Jakab néptanító, Girált; Kuti Zsigmond néptanító, Debreczen; Kuti Zsigmondné néptanítónő, Debreczen; Blum Salamon igazgató, Uj-Verbász; Kacz Henrik tanító, L.-Szt.-Miklós; Hoffmann Mór tanár, N.-Kanizsa; Buxbaum Henrik igazgató, Pozsony; Porges Elek igazgató, Pécs; Havas Miksa ker. akad. tanár, Pozsony; Székely Salamon reáliskolai tanár, Arad.

A választmány a következő levélben fejezte ki részvétét:

Mélyen tisztelt Asszonyunk!

Nagyrabecsült gyászoló család!

Fájdalmas érzéssel és bánatos szívvel jelenünk meg Önök előtt kimondhatlan nagy gyászuk alkalmával, hogy vigaszt nyujtsunk a nagy csapás elviselésére; pedig mi magunk is vigaszra szorulunk. Hisz *Szántó Eleázár* nekünk is szerető atyánk, gondos és hívséges támaszunk volt. Élete legfőbb törekvéseit nekünk szentelte, egyesületünket és annak érdekeit ép úgy hordotta szíven, mint saját szűkebb családjának jólétét.

Csak a fájdalom, melyet korai és pótolhatlan vesztesége nekünk okozott, mulhatja fölül a hálát és a szeretetet, az elismerést és a tiszteletet, mely a hazai zsidó tanítóság minden egyes tagjának keblében vert mély és kiírthatlan gyökereket az örök életre elköltözött iránt.

Ha a részvét gyászolók fájdalmát enyhíteni képes, ha a fájdalomban való őszinte osztozkodás a csapást elviselhetőbbé teheti, akkor nagyrabecsült gyászolók! keservők le fog csillapodni és bánatuk meg fog könnyebülni. Hiszen hazánk zsidó tanítóságának nagy zöme Önökkel együtt gyászolja, siratja a drága halottat és számos tekintélyes hitközség, iskolaszék, tanügybarát, egyesület és testület sietett általunk mély részvétüket kifejezni.

De soha senki sem osztozkodhatik inkább fájdalmukban, és maradandóbban senki sem fogja a megdicsőült kegyeletes emlékét megőrizni mint mi, a választmány tagjai, kik közvetlen tanúi voltunk áldásos munkálkodásának, kik tehát legjobban méltathatjuk hervadhatlan érdemeit, melyeket egyesületünk fennállása és fennmaradása körül szerzett.

Fogadják mélyen tisztelt gyászolók az őszinte részvét kifejezését azon országos egyesület részéről melynek a megdicsőült husz éven át vezetője és éltetője volt, azon ígéret kapcsán, hogy *Szántó Eleázár* emlékét kegyeletesen fogjuk megőrizni mindenkor.

A mindenható ki sebet ütött, Ő legyen a gyógyító is! Isten velünk! kiváló tisztelettel,

az „Orsz. mágy. izr. tanító-egyesület“
elnöksége és választmánya nevében.

Budapesten, 1893. február 19-én.

* * *

A pesti izr. fiúiskola tantestületének részvétnyilatkozata:

Mélyen tisztelt asszonyunk!

Nagyratisztelt Gyászolók!

A kik a megdicsőült és felejthetlen halottjukhoz Önök után a legközelebb álltak, a kik vele hiven osztozkodtak a komoly munkában, a kik vele együtt örültek a munka sikerein és közösen fájlalták, ha néha csalódás vagy sikertelenség mutatkozott a becsületos munka után; — kartársai, meghitt barátjai és tisztelői, a pesti izr. hitközség fiúiskolájának tantestülete szomorú szívvel jelenik meg a nagyratisztelt gyászolók előtt, hogy részvétét tolmácsolja a kimondhatlan nagy veszteségök alkalmából.

Hogy is ne osztozkodnánk fájdalmukban, mikor iskolánk disze, testületünk feje, mindegyikünknek hű és jóakaró tanácsadója, védelmezője, Szántó Eleázár, kitűnő igazgatónk és kedves kartársunk örökre elköltözött tőlünk.

Hosszú évi együttes munkálkodás alatt oly benső kapocs támadt közte, az igazgató és köztünk, a tanítók között, melynek váratlanul történt megszakítása annál fájdalmasabb sebet ütött, minthogy a baráti ragaszkodás oly mély gyökereket vert sziveinkben.

Képtelenek vagyunk e helyen a megdicsőült iránti kegyeletünknek e szűk határok közt, kellő és méltó kifejezést adni. Fenntartjuk azt magunknak más alkalomra, de fogadják már most is azon szent ígéretünket, hogy Szántó Eleázár nevét őrizni fogjuk körünkben; gondoskodni fogunk arról, hogy a nevelésünkre bízott iskolai ifjuságunk az ő emlékét örök tiszteletben tartsa, és hogy az ő szellemében folytassuk a munkát azon hitközség becsületére, a melyet oly hűen szolgált és azon iskola üdvére, mely megbecsülhetetlen működésének huszonnégyszáz éven át színtere volt.

Fogadják ez ígéretünk kapcsán mély és őszinte részvétünknek ismételt kifejezését, melylyel maradtunk

*A pesti izr. hitközség fiúiskolájának
tantestülete.*

Zárszó.

És most Isten veled, drága halottunk. Ne nyugtalanítsa örök álmod a reánk hagyott örökséged. Szellemed velünk lesz és mi kegyelettel neved iránt,

örködni fogunk hagyományod fölött. Kegyelettel tartozunk emlékednek, mert a te hazafias küzdelmed, a te igazi zsidószivtől sugalt szent törekvésed volt előkészítője annak a birtoknak, mit örököltünk, annak az erkölcsi tekintélynek, mit élvezünk és annak a méltóságnak, mit képviselünk. Nagy feladat vár reánk: *nélküled, rólad* tovább gondoskodni; det e a tulvilági ítélőszék előtt is könyörögsz majd érettünk és onnan a kéklő menyekből is tekintsz reánk, kik nem ismerünk más czélt, mint testvéries egyetértésben és kölcsönös szeretetben munkádat folytatni és a virágzás legmagasabb fokára emelni. A Mindenható dicsfénye lebegjen bús sirod felett, szellemed, dicsőült lelked fénye pedig ragyogja be ösvényünket.

VEGYESEK.

Meghívó. Az O. I. T. E. Budapest és vidékének köre márczius hó 11-én este 6 órakor a sip-utcza izr. fiuiskola hittani termében ülést tart, melyre a kör területén lakó tagjait tisztelettel meghívja. Napirend: 1. Megemlékezés Szántó Eleázárról. 2. Az ügyrend betérjesztése. Az esetleges indítványokat kérjük 3 nappal az ülés előtt az elnöknek betérjeszteni. Ülés után közös vacsora. (Weingruber, Kerepesi-ut.)

Elnökünk elhunytá alkalmából hazánk felekezeti életének mindazon tényezői, kik akár közvetlen, akár közvetett viszonyban állanak a tanügyhöz a legkülönbözőbb módon fejezték ki veszteségünk felett érzett részvétüket.

Szerettük volna a megemlékezésnek s a szeretet őszinte nyilvánulásainak e megható jeleit közzétenni, de terünk szűk volta meg nem engedi.

Ez uton mondunk fájdalomunkat megosztó jóakaróinknak forró köszönetet részvétükért.

Közös bánatunk váljék szent megemlékezéssé.

Az elnökség.

E számhoz **Szántó Eleázár** fénynyomatu arczképe van mellékelve.

SZERKESZTŐI ÜZENETEK.

A lapunk számára beküldött munkák legközelebbi számunkban sorra kerülnek.

A szerkesztőség.

Meghívó.

Az „**Orsz. magy. izr. tanító-egyesület**“ a központi választmány 1893. évi február hó 28-án tartott választmányi ülésen hozott határozata értelmében f. évi április hó 4-én (חול המועד פסח) 2. napján) délelőtti 10 órakor a pesti izr. hitközségi fiuiskola nagy termében

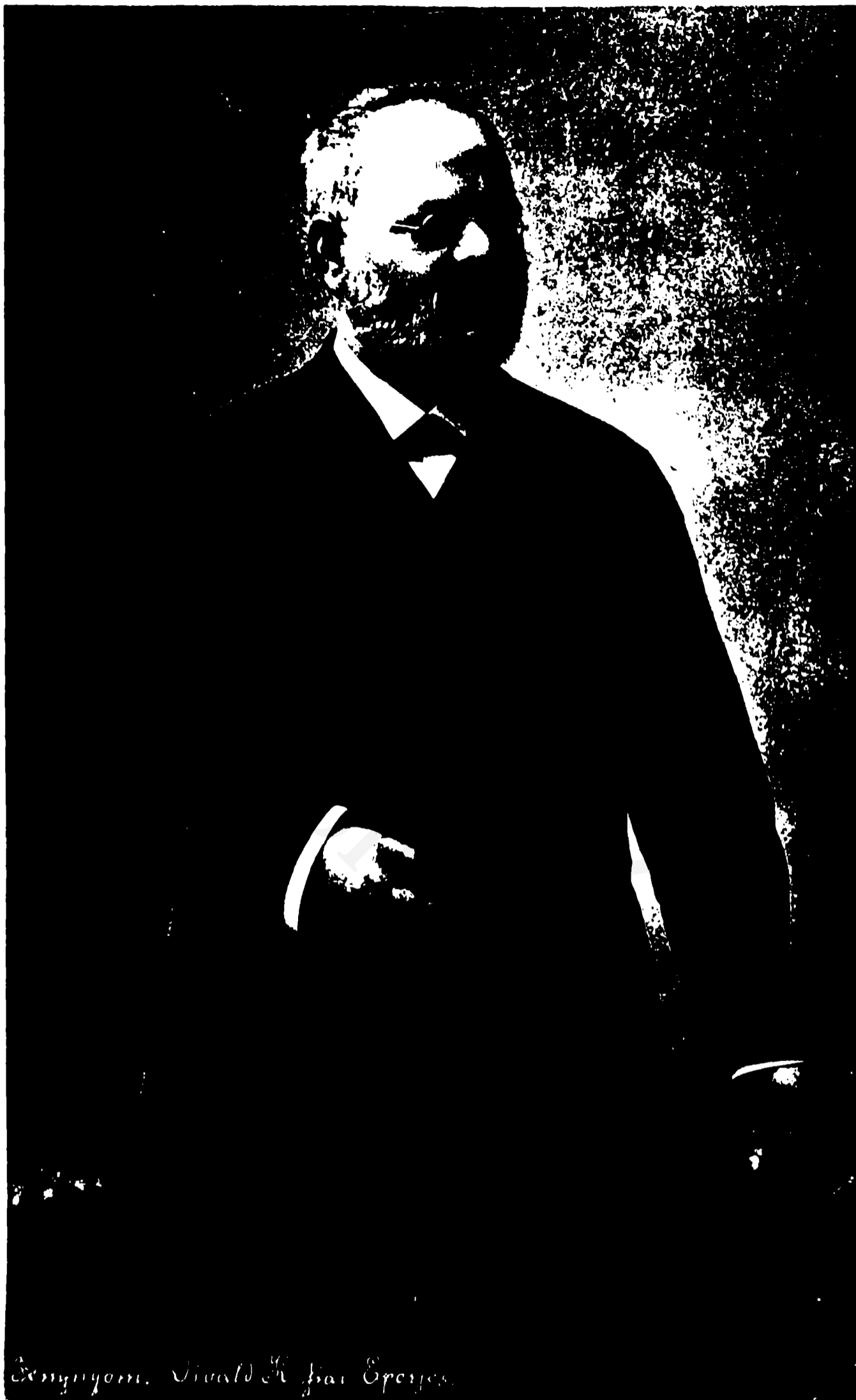
elnökválasztó rendkívüli közgyűlést

tart, melyre az egyesületnek összes (tiszteletbeli, alapító, pártoló és rendes) tagjai tisztelettel meghívotnak.

Budapesten, 1893. márczius 1-én.

Az elnökség.

Nyom. „CORVINA“ (Schlesinger Ignác) nyomdája, Budapest, rostély-utcza.

Szántó Elek